

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.48/.49

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.359>

О. Т. Волощук

*кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри міжнародної та кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0003-0991-5605*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РФ ЗА АГРЕСІЮ ТА ІНШІ МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНИХ СУДІВ

У статті розкрито питання про проблемні аспекти притягнення до відповідальності рф за вчинення актів агресії, геноциду, злочинів проти людяності та військових злочинів проти України у рамках міжнародного права на підставі рішень міжнародних судових установ. Особлива увага автором звертається на труднощі, які виникають у процесі виконання судових рішень міжнародних інституцій, а саме: Міжнародного суду ООН, Міжнародного кримінального суду, Європейського суду з прав людини. Робиться висновок про те, що наразі створення Спеціального військового трибуналу є єдиним виходом для України, який дозволить домогтися притягнення до відповідальності рф. Тому робота по його створенню та відповідно прийняттю статуту вважає автор має бути виконана у найкоротші строки і обов'язково із залученням більшості держав. Таку думку автор аргументує тим, що існує реальна загроза поширення російської військової агресії на інші території європейських держав та застосування ядерної зброї.

Також не менш конструктивним було би провести реформування Ради Безпеки ООН. Держава, яка порушує усі без виключення основні принципи міжнародного права, які є нормами імперативного характеру (*jus cogens*) – принципи щодо заборони агресії, мирного врегулювання міждержавних спорів, невтручання у внутрішні справи, суверенної рівності держав, співробітництва, права народів на самовизначення, поваги прав людини, територіальної цілісності, недоторканості державних кордонів, *pacta sunt servanda*, – і слугують фундаментом міжнародного права, правопорядку та спрямовані передусім на забезпечення міжнародного миру та безпеки людства, не може бути постійним членом РБ, оскільки це суперечить основній меті і відповідно функціям цього органу ООН. Згідно п. 1 ст. 24 Статуту ООН на РБ покладено головну відповідальність від імені усієї міжнародної спільноти за підтримання міжнародного миру та безпеки.

Зроблено висновок про те, що незважаючи на численні проблеми, які виникатимуть, як у процесі розгляду справ в міжнародних судах, так і на стадії виконання їх рішень, Україна поводить себе цивілізовано і демонструє свою відданість демократичним цінностям.

Ключові слова: міжнародна відповідальність, військова агресія, міжнародні злочини, міжнародні судові установи, рішення міжнародних судів.

Voloshchuk O. T. RESPONSIBILITY OF THE RUSSIAN FEDERATION FOR AGGRESSION AND OTHER INTERNATIONAL CRIMES AGAINST UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM OF ENFORCEMENT OF DECISIONS OF INTERNATIONAL COURTS

The article addresses the issue of problematic aspects of bringing Russia to justice for acts of aggression, genocide, crimes against humanity and war crimes against Ukraine under international law based on decisions of international courts. The author pays special attention to the difficulties that will arise in the process of enforcement of judgments of international institutions, namely: the International Court of Justice, the International Criminal Court, the European Court of Human Rights. It is concluded that currently the establishment of the Special Military Tribunal is the only way out for Ukraine, which will achieve the prosecution of Russia. Therefore, the work on its creation and, accordingly, the adoption of the statute, the author believes should be completed as soon as possible and with the involvement of most states. The author argues that there is a real threat of Russian military aggression spreading to other European countries and the use of nuclear weapons.

It would also be equally constructive to reform the UN Security Council. A state that violates all the basic principles of international law, which are imperative (*jus cogens*) – the principles of prohibition of aggression, peaceful settlement of interstate disputes, non-interference in internal affairs, sovereign equality, cooperation, the right of backgammon to self-determination, respect for rights human rights, territorial integrity, inviolability of state borders, *pacta sunt servanda* – and serve as a foundation of international law, law and order and aimed primarily at ensuring international peace and security of mankind, can not be a permanent member of Belarus, as it contradicts the main purpose and functions of the UN body. . According to paragraph 1 of Art. 24 of the UN Charter, Belarus has the main responsibility on behalf of the entire international community to maintain international peace and security.

It is concluded that despite the numerous problems that will arise, both in the process of litigation in international courts and at the stage of implementation of their decisions, Ukraine behaves civilly and demonstrates its commitment to democratic values.

Key words: international responsibility, military aggression, international crimes, international judicial institutions, decisions of international courts.

Постановка проблеми. З вторгненням російських військ на територію України 24 лютого цього року світ змінився. Тримісячна війна чітко показала наскільки хиткою є міжнародна система колективної безпеки. При здавалось би повному визнанні дій РФ як військової агресії, яка становить загрозу не тільки щодо України, а й всій Європі і навіть більше (у випадку застосування ядерної зброї) – всьому світу, ми – українці, мали б розраховувати і на повну підтримку, і на допомогу у відсічі ворога. Однак по факту ми маємо тільки співчуття і висловлювання жалю від НАТО, доволі роз'єднану завдяки проросійко налаштованим країнам-членам позицію ЄС, що залишає все менше сподівань на прискорений процес включення до ЄС, та доволі слабку підтримку і допомогу зі сторони ООН як найбільш потужного механізму на міжнародній арені, створеного для забезпечення та охорони міжнародного миру та безпеки людства. І це при тому, що Україна стала щитом для всієї Європи, і поки ще стримує агресора на своїй території. Розуміння цього є, як у європейців, так і представників інших континентів. Наша держава нині фактично взяла на себе відповідальність за міжнародний мир і гідно бореться за свою державність і безпеку людства. Мобілізувались усі: і військові, і політики, і пересічні громадяни. Кожен виконує свої функції по різних фронтах. Юридичний фронт теж не дремає і наші правники-міжнародники практично з перших днів війни розпочали активну роботу разом з правоохоронними органами по збору доказів вчинення російськими окупантами актів агресії, геноциду, військових злочинів та злочинів проти людяності. Крім цього, доволі швидко було ініційовано порушення справ в міжнародних судових установах, що стало першою сходинкою в процесі притягнення до відповідальності РФ за військову агресію та інші міжнародні злочини проти України. Також іде процес створення спеціального трибуналу для суду над путіним і його оточенням, на кшталт Нюрнберзького військового трибуналу, створеного після II світової війни для суду військових злочинців фашистської Німеччини. Безумовно, ці питання нині є вкрай важливими і актуальними, як з практичної точки зору, так і в теоретичній площині в плані проведення ґрунтовних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передусім слід відмітити те, що питання правомірності застосування збройної сили та ведення агресивної війни з давніх часів привертало увагу вчених. Першими дослідниками даної теми були М. Т. Цицерон, Г. Гроцій, Ш. Монтеск'є, Е. де Ваттель.

Починаючи з XX століття, кількість вчених, занепокоєних темою порушення заборон використання військової сили державами для реалізації зовнішньополітичних цілей, планування та реалізацією політики агресивної війни та вчинення інших міжнародних злочинів надзвичайно зростає. Фундаментальні розробки у цій сфері були здійснені такими науковцями, як: Я. Броунлі, А. Кассезе, Г. Кельзен, Л. Оппенгейм, А. Фердросс, С. М. Швებель. Також даному питанню було приділено увагу Г. Акерманом, Т. Аноуком, Д. Анцилотті, Т. Бенеттом, М. Бергманом, Л. Берковіцем, Б. Ференцем, В. Хартупом, М. Калдором, М. Шоу, З. Селденом, А. Віллсом. Згадані вчені приділяють увагу як історичним аспектам розвитку концепції відповідальності за міжнародні злочини, так і проблемі визначення категорії «міжнародні злочини» на універсальному рівні, що поглиблює розуміння даної тематики на доктринальному рівні. Свій внесок у розробку означеної проблеми внесли і відомі вчені проф. І. Лукашук та проф. В. Василенко, які розкривають загальнотеоретичні питання про відповідальності держав за вчинення агресії та інших міжнародних злочинів на підставі норм міжнародного права. Крім названих видатних юристів-міжнародників, свій вагомий внесок у розробку концепції міжнародного злочину зробили і інші вітчизняні науковці, зокрема, М.М. Антонович, М.О. Баймуратов, М.В. Бурменський, В.Г. Буткевич, М.М. Гнатовський, О.В. Задорожній, О.О. Мережко, В.В. Мицик, В.М. Репецький тощо.

Незважаючи на таку велику кількість проведених досліджень, вважаємо, що окреслена проблематика залишається однією з найскладніших і найсуперечливіших у теорії і практиці міжнародного права. Проведення нових наукових досліджень, які б врахували нові тенденції як у розвитку міжнародного кримінального права зокрема, так і міжнародного права у цілому, потрібно тільки вітати та заохочувати.

Метою статті є дослідження питань про притягнення до відповідальності РФ за агресію та інші міжнародні злочини проти України в контексті проблеми виконання рішень міжнародних судових установ.

Виклад основного матеріалу. Зрозуміло, що сьогодні наша держава переживає надзвичайно складні часи. Внаслідок агресії РФ в Україні відбувається повномасштабна війна. Причиною – «*casus belli*» – агресор називає проведення нібито політики знущань, геноциду київським режимом,

що призвело до того, що є потреба у захисті людей, демілітаризації та денацифікації України.

РФ виставляє себе «захисником» та «рятівником» українців від самих себе, нахабно і цинічно викривляючи, як поняття військової агресії, підмінюючи її терміном «спецоперація» [4], так поняття геноциду, підмінюючи його терміном «денацифікація» [1]. Не потрібно бути фахівцем, щоб зрозуміти наміри рф. Очевидним є те, що путінський режим хоче зруйнувати нашу державність, незалежність та ідентичність. Безперечно, такі злочинні акції викликали потужний опір і супротив по всіх фронтах, в тому числі і на юридичному.

26 лютого 2022 року Україна звернулась із позовом проти РФ до Міжнародного суду ООН [6] щодо звинувачення в геноциді. Крім цього, 3 березня прокурор так званого Гаазького трибуналу (Міжнародного кримінального суду) Карім Хан розпочав розслідування злочинів щодо військової агресії рф проти України. Оскільки Україна і досі ще ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду, то це відбулось за зверненням спочатку 39 держав-учасць Статуту, надалі кількість держав збільшилась до 41 [2].

Також було і звернення до Європейського суду з прав людини. 28 лютого 2022 року ЄСПЛ отримав запит України про інформування уряду рф про прийняття термінових тимчасових (забезпечувальних) заходів згідно ст. 39 Регламенту Суду у зв'язку з «масовими порушеннями прав людини, які вчиняються російськими військовими в ході військової агресії проти суверенної території держави України». І вже 1 березня було винесено рішення про застосування таких заходів: ЄСПЛ наказав уряду росії «утримуватися від військових нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти, у тому числі житлові приміщення, транспортні засоби швидкої допомоги й інші цивільні об'єкти, що перебувають під спеціальною охороною, зокрема школи та лікарні, а також негайно забезпечити безпеку закладів медичної допомоги, їх особового складу й автомобілів швидкої допомоги на території, яка піддається нападу або облозі російських військ» [7].

Варто зауважити, що в кожному із цих випадків ситуація є невтішною, оскільки не тільки сам процес розгляду справ рф буде, зважаючи на певні важелі впливу зі сторони рф (до прикладу право вето як постійного члена Ради Безпеки ООН), вкрай складним і затяжним, а й суттєві проблеми прогнозують в плані виконання рішень міжнародних судових установ.

Чому виникатимуть такі проблеми? І найголовніше – як їх можна вирішити?

Передусім слід враховувати той факт, що міжнародні судові установи суттєво відрізняються за порядком формування і особливо процедурою звернення та ініціювання справи від внутрішньо-

національних судових систем. Підставою створення таких установ є норми міжнародного права, які оформляються у вигляді такого установчого акту, як статут на основі погодження позицій держав-учасниць. Як правило, юрисдикція чітко обмежена і визначена у статуті доволі невеликим колом питань. Якщо держава не є учасницею статуту, то надзвичайно мало є маневрів в міжнародному праві, щоб порушити справу без згоди держави-відповідачки. Також слід враховувати ще одну специфіку – розгляд справ в міжнародних судах довготривалий, кропіткий надскладний процес.

Справа в Міжнародному суді ООН. Зазвичай, до Міжнародного суду ООН (далі – МС ООН) не так просто звертатися. Згідно його Статуту [5] юрисдикція МС ООН визначається у такий спосіб: (1) на підставі поданих сторонами заяв про визнання юрисдикції Суду («*optional clause*») (п. 2 ст. 36 Статуту). Така заява у формі одностороннього акту відповідної держави може бути зроблена у будь-який момент; (2) на підставі положень чинних договорів та конвенцій (п. 1 ст. 36 Статуту). При цьому до відання Суду відносять питання, які спеціально передбачені в договорах чи конвенціях і вони є чинними на момент відкриття провадження. Такі договори можна згрупувати наступним чином:

1) двосторонні або багатосторонні щодо конкретного предмету, в положеннях яких визнано юрисдикцію Суду з правових спорів щодо тлумачення або застосування цих договорів;

2) двосторонні або багатосторонні щодо мирного врегулювання спорів, які визнають юрисдикцію Суду щодо будь-якого спору між сторонами, незалежно від предмета спору. За таких ситуацій юрисдикція Суду має договірну основу і Суд може приймати до розгляду справу на підставі односторонньої письмової заяви;

3) на підставі визнання юрисдикції МС ООН *ad hoc*. Згідно п. 1 ст. 36 Статуту до відання Суду належать усі справи, передані йому сторонами. В таких випадках сторони висловлюють згоду на одноразовій основі за допомогою спецугоди, яка має форму клопотання до Суду про розгляд спору. Юрисдикція в даному разі визнається з моменту ратифікації цієї угоди Суду.

Отже, як бачимо, МС ООН має обмежену юрисдикцію щодо спорів між державами. Україна, ініціюючи розгляд справи, врахувала те, що РФ ніколи не дасть згоди на розгляд справи в МС ООН, а тому треба діяти іншим шляхом – шукати можливості зробити це без її згоди. Оскільки і Україні, і РФ є учасницями Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р. [3], в якій міститься положення про те, що «Спори між Договірними Сторонами з питань тлумачення, застосування або виконання цієї Конвенції, включаючи спори щодо відповідальності тієї чи

іншої держави за вчинення геноциду або одного з перерахованих у статті III діянь передаються на розгляд Міжнародного суду на вимогу будь-якої зі Сторін у спорі» (ст. 9), Україні вдалося порушити справу. Тобто було використано можливість, яка впливає із раніше взятих сторонами міжнародних зобов'язань по міжнародному договору, учасниками якого є обидві держави і який містить так звану «юрисдикційну статтю» про порядок вирішення спорів між сторонами щодо тлумачення, застосування та виконання цього договору в конкретному міжнародному судовому органі.

Обґрунтовуючи позовні вимоги, Україна зазначила, що між Україною та РФ виник спір щодо тлумачення та застосування Конвенції, оскільки Україна та Росія дотримуються протилежних поглядів щодо того, чи мав місце в Україні геноцид, і чи є Конвенція підставою для застосування Росією військової сили проти України, щоб «попередити та покарати» за цей нібито геноцид. Українські представники в МС ООН наголошували на протиправності та безпідставності вторгнення російських військ на територію України, а також перекручуванні російською стороною поняття «злочину геноцид», який нібито відбувається в нашій державі під контролем і сприянням влади. Окрім цього, у заяві Україна йшлося про те, що Росія, заперечуючи існування Українського народу як такого і навмисно вбиваючи та завдаючи серйозних поранень українцям, – сама вчиняє дії, що можуть бути кваліфіковані як геноцид згідно Конвенції. Враховуючи такі очевидні факти, Україна з повагою просить МС ООН:

по-перше, постановити та заявити, що, всупереч тому, що стверджує РФ, в Луганській та Донецькій областях України не було вчинено жодних актів геноциду, в розумінні Конвенції 1948 р. зі сторони української влади;

по-друге, винести рішення та заявити, що РФ не може законно вживати будь-яких дій відповідно до Конвенції в Україні або проти України, спрямованих на запобігання або покарання передбачуваного геноциду, на підставі її неправдивих заяв про геноцид у Луганській та Донецькій областях України;

по-третє, прийняти рішення та заявити, що визнання РФ незалежності так званої «Донецької Народної Республіки» та «Луганської Народної Республіки» 22 лютого 2022 року ґрунтується на хибній заяві про геноцид і тому не має підстав у Конвенції 1948 р.;

по-четверте, прийняти рішення та заявити, що «спеціальна військова операція», оголошена та розпочата РФ 24 лютого 2022 року, ґрунтується на хибній заяві про геноцид і, отже, для неї не має жодних підстав у Конвенції про геноцид;

по-п'яте, вимагати, щоб РФ надала задоволення та гарантії неповторення, що вона не вживатиме

жодних незаконних заходів щодо України та проти неї, включаючи застосування сили, на підставі її хибної твердження про геноцид;

по-шосте, наказати повністю відшкодувати всі збитки, завдані РФ внаслідок будь-яких дій, здійснених на підставі хибних заяв Росії про геноцид.

Поряд із заявою Україна направила запит про встановлення тимчасових заходів.

Варто відмітити те, що процес розгляду справи в Міжнародному суді ООН буде довготривалим, як це власне характерно для всіх судових установ на міжнародному рівні. Незважаючи на непогані прогнози для України, «каменем спотикання» буде, якщо не реформують до того часу Раду Безпеки ООН, виконання рішення Міжнародного суду ООН. РФ вже заявила, що не буде виконувати його. В таких випадках згідно ст. 94 Статуту ООН звертаються до примусового виконання рішення за допомогою звернення до РБ. Зрозуміло, що постійний член від РФ заблокує цей процес шляхом оголошення вето. Тому виходить патова ситуація. Рішення буде, а виконання за умови присутності постійного представника в РБ ООН з правом вето – не буде. Виходом із цієї ситуації є негайна реформа РБ з виведенням із її складу РФ як постійного члена.

Справа в Міжнародному кримінальному суді. Щодо розгляду справи у МКС у Гаазі і відповідно виконання рішення цього суду, то тут теж виникає чимало запитань. По-перше, чи можна розглядати справу в МКС, якщо ні Україна, ні РФ не ратифікували Римського статуту МКС, навіть більше РФ відкликала після подій Євромайдану, Революції гідності свій підпис? По-друге, як можна притягнути до індивідуальної кримінальної відповідальності на міжнародному рівні в.путіна та його оточення, якщо РФ їх елементарно не видасть? Однак навіть при такій песимістичній перспективі все ж можна говорити і про позитивні сторони. Передусім це стосується свободи пересування глави РФ та його оточення поза межами своєї країни. Візити до держав-учасниць Римського статуту для них будуть під забороною, оскільки це загрожуватиме їх арештом, інші держави, які не є учасницями, які засуджують РФ, теж можуть видати їх МКС. Крім цього, рішення МКС є надзвичайно авторитетним і це дозволить ставити питання Україні про репарації після війни і витребувати у держав, на територіях яких є майно, банківські рахунки росіян чи інша власність, їх на відновлення нашої держави. Звісно при наявності такого рішення в іноземних держав менше буде запитань і вони будуть більш охоче йти на діалог і співпрацю у цьому питанні.

Справа в Європейському суді з прав людини. На жаль, в цьому випадку найскладніше, оскільки з 16 вересня 2022 року РФ вже офіційно не буде учасницею Європейської конвенції 1950 р.

і це дає їй ще більшої впевненості, що вона ухилиться від виконання усіх рішень, які можуть бути прийняті в ЄСПЛ.

Враховуючи усі ці труднощі, юридичний фронт України, представлений авторитетними та кваліфікованими юристами-міжнародниками, почав активно діяти з перших днів війни і розпочав роботу по створенню Спеціального трибуналу для суду рф за вчинення агресії та інших злочинів проти України. До цієї роботи залучені і зарубіжні фахівці, і відомі державні діячі з різних країн. Навіть однією із пропозицій є проведення суду над рф та представниками путінського режиму у Нюрнбергу. З однієї сторони – це символічно, а з іншої – не позбавлено чітких прикладних задач – нагадати людству про жахи світових війн і їх наслідки, а також про те, що принцип невідворотності кримінального покарання діє і на міжнародній арені і не дозволить злочинцям ухилитися від відповідальності.

Як видається, саме створення такого військового трибуналу наразі є єдиним виходом для України, щоб домогтися притягнення до відповідальності рф. Тому робота по його створенню та відповідно прийняттю статуту, який би визначив порядок його організації та функціонування, має бути виконана якомога швидше. При цьому до цього процесу варто Україні залучити не тільки європейські держави, а й решта. Це обумовлюється, по-перше, тими невтішними прогнозами про поширення вторгнення російських військ і в інші держави та можливістю застосування ядерної зброї, що дає в свою чергу підстави стверджувати, що російська військова агресія є реальною загрозою міжнародній безпеці у цілому. По-друге, навіть якщо путін не наважиться на такі кроки, не потрібно забувати про те, що родовим об'єктом міжнародних злочинів є міжнародний мир та безпека людства, що дає підстави не тільки державі-жертві пред'являти претензії державі-агресорці, а й усім іншим, і навіть міжнародному співтовариству загалом.

І, по-третє, консолідація зусиль більшості держав буде відігравати в даному разі і превентивну роль, що сприятиме відновленню довіри до механізму колективної безпеки.

Висновки. Отже, фактично такою поведінкою, із чітко вибудованою стратегією щодо захисту своїх інтересів на міжнародній арені Україна доводить свою цивілізованість і відданість демократичним цінностям, а не варварським способам вирішення спорів через війну та відповідно смерті абсолютно безневинних людей, як це робить рф, для якої пріоритетом є право сили. Українці миролюбива нація і навіть в такий складний буремний час це демонструє всьому світу. І хоч існує чимало проблем щодо виконання рішень міжнародних судових установ (так само, як і при розгляді справ!), все ж це єдиний шлях цивілізованого покарання рф за те зло, що вона чинить на теренах нашої держави.

Література

1. «Денацифікація» по-кремлівськи: росіяни оприлюднили програму геноциду українців. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3451395-denacifikacia-pokremlivski-rosiani-opriludnili-programu-genocidu-ukrainciv.html>
2. Кількість країн, які звернулися до МКС у зв'язку зі злочинами РФ в Україні, зросла до 42. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/818614.html>
3. Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
4. Путін офіційно оголосив про проведення спецоперації на Донбасі. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/24/novyna/polityka/putin-oficzijnoholosyv-pro-provedennya-speczoperacziyi-donbasi>
5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
6. Україна подала позов проти РФ до Міжнародного суду ООН у Гаазі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60545890>
7. Юридичний фронт: кого і як Україна може притягти до відповідальності у міжнародних судах. URL: <https://dejure.foundation/tpost/1u106gg0r1-yuridichnii-front-kogo-yak-ukrana-mozhe>